

Pojam o Bogu i čovječanstvo

Nedavno je prof. Albert Einstein objelodanio jednu vrlo površnu raspravu, u kojoj nastoji opravdati svoje mišljenje, da svijet može biti i bez pojma o osobnom Bogu. Ta rasprava je opširnije tumačenje njegova ranije objelodanjenog članka pod naslovom: »Kozmička religija«. Pisac Scheeben osvrnuo se je na pomenutu raspravu, istakao sve besmislice u njoj sadržane, te duhovito opaža, da je Einsteinovoj kozmičkoj religiji suviše slovo »z«. Zaista komična je takova religija, i teza i njezino razglabanje, jer dobro veli Buchberger: Dokle god dopire oko povijesti u prošasta vremena, svugdje utvrđuje činjenicu najuže žive veze između Boga i čovjeka.¹ No ne naučava samo Einsteinu komičnu religiju; u takovu zabludu upadaju svi oni, koji se drže mišljenja, da postoji u svijetu neograničena evolucija. Vasiona se prikazuje kao vječni proces samu sebe rađajuće svevolje, kaže Delff. U čovjeku postiže ovaj proces svoj vrhunac; zato i nema Boga iznad i izvan čovjeka; ja sam prastvaralačka životna sila, Bog u naknadnoj stvaralačkoj djelatnosti, tvrdi Schellwein. Jedini članak, što ga ispovijeda ova evolucionistička religija, jest vjera u sveudiljni, besciljni razvoj iz nepotpunih u sve potpunije forme u vlastitu nadsobnost (überselbst), nadčovječnost, zato se, veli Lubl, »nadčovjek« Nietzsche proglašuje »velikim vjernikom« — der grosse Religiöse — naših dana. Sva ta evolucionistička vjera nepriznaje osobnog Boga, ali ipak to ništa ne smeta ove čudne vjernike; stoga Fogazzarov »Svetac« mudro umuje govoreći da čovjek može i Boga nijekati, a da nije ateist; ovdje komičnost evolucionističke religije dolazi doista do vrhunca. Ali ipak povijest, učiteljica života, zastupa sasama protivno stanovište.

ETNOLOGIJA I POJAM O BOGU

Etnologija i paleontologija nije još niti jedan narod našla bez vjere. Otrag vremena bio je ustvrdio neki putnik, da se namjerio na narode, koji nijesu imali nikakova pojma o Božanstvu; radilo se o Minkopima na andamanskom otočju, gdje su Englezi osnovali naseobinu kažnjenika. Ovo je bio uzrok velikom veselju u ateističkom taboru, jer su mislili, da je ovim oborena teza, da

¹ M. Buchberger: Gibt es noch eine Rettung str. 23.

je vjera u osobnog Boga sveopća svojina roda ljudskoga i time da je oboren jedan od dokaza opstojnosti Božje. Ali njihovo veselje bijaše kratka vijeka, jer se je brzo dokazalo, da je dotični putnik bio slabo obaviješten; on naime nije poznavao ni jezika ni običaja onih divljih naroda, te se je utvrdilo, da tobožnji ateisti svojim nepokolebljivim vjerovanjem natkriljuju mnoge prosvijetljene narode. Danas, kada je gotovo čitavi svijet dobro poznat, možemo o svim narodima ustvrditi ono, što je *L i v i n g s t o n e* zaključio o afričkim narodima: »Bili afrički narodi i na najnižem stepenu uljudbe, ipak ih nije potrebno uvjeravati da Bog opstoji, kao ni o tom, da nas iza ovoga čeka drugi život. Ove su dvije istine u Africi dobro poznate.«² Da je i najprimitivniji čovjek imao pojam o osobnom Bogu možemo se osvjedočiti i promatranjem pretpovijesnih špilja, gdje ima mnogo tragova prvobitnih vjerskih obreda, iz kojih se razabire vjera u vrhovno Biće, koje ljude sudi, nagrađuje i kažnjava. U zadnje vrijeme nađena je još jedna lubanja Neandertalskog pračovjeka na *Monte Circeo*, u blizini *Rima*. Ovo je najpotpunija lubanja od svih do sada nađenih lubanja, što su pripadale Neandertalcu, kojemu spada i krapinski čovjek. Mjerenje ove lubanje pokazalo je, da je istog objama kao i ona, koju i današnji čovjek nosi, zato je i onaj, koji je nađenu lubanju nosio, bio pravi čovjek, *homo sapiens*, kao što su i današnji ljudi. Više ne će biti moguće tvrditi, da Neandertalac nije imao čovječje mozdane, već da je bio tek na putu k njima i po tom pretstavljao samo neki prelazni oblik između majmuna i čovjeka. Danas je sigurno, da takovi prelazni oblici ne postoje. Važno je i to što se iz nalaza saznalo, da se je Neandertalac služio veoma dotjeranim kamenim oruđem, pače je imao veoma maleno i dotjerano kameno šilo i nož, što pokazuje, da je Neandertalac poznavao vezu između svrhe, koju je imao postići i sredstva, kojim će je postići; to oruđe je dakle dokaz, da je onaj, koji ga je radio posjedovao razum i bio pravi čovjek. Najzanimljivije je to, da je ova lubanja bila pokopana u grobu. U krugu oko nje, u razmaku od 40 cm, bilo je položeno više komada kamena velikih kao što je lubanja. A to po svemu onome, što je zapaženo pri sličnim nalazima, znači kult, štovanje iskazano mrtvima; to dakle otkriva, da je Neandertalac imao religijske pojmove o drugom prekogrobnom životu i Bogu, kojemu duša ide, kada se odijeli od tijela. Ovo je dokazano i ranijim nalazima u špiljama *Drachenloch* u Švajcarskoj, te *Petershöhle* u Bavarskoj, gdje je arheolog *Emil Bachler* otkrio malene žrtvenike, na kojima je Neandertalac žrtvovao lubanje i kosti špiljskih medvjeda, a prema tome štovao i vjerovao u Božanstvo.³ Stoga pravo primjećuje *A. Gahs*: »Neandertalac je imao jasan pojam o nekom višem ili Najviše Biću, o nekom Božanstvu, kakogod inače on sebi to Božanstvo predočio,

² W. Divivier: Kršćanska apologetika str. 17.

³ Nova Revija god. 1940. br. 1. str. 83.

te je od njega ovisan u najglavnijoj stvari, u samom životnom opstanku.« U Bogu dakle traži svaki pa i najprimitivnijih čovjek izvor, sunce i cilj svoga života. U njemu vidi on beskrajno more, iz kojeg izvire sav život, i u koje sav ljudski život utiče; ali ne zaista kako to sebi zamišlja panteizam, jer posve je drukčiji život, što ga Bog ima, kojim Bog živi kao prvo nestvoreno i neizmjereno inteligentno, lijepo i dobro Biće, a drukčiji opet život, što ga Bog daje svojim stvorovima, kao ograničenim bićima. Čovjek bi morao zakone umovanja sputati ili ih pretvoriti u prostu šablonu, bez stvarnog sadržaja, da uzmogne mimoići opstojnost Boga. To vrijedi ne samo za monizam i evolucionizam nego i za Kanta, jer je on htio naći Boga ne pomoću tako zvanog »čistog razuma« nego pomoću »praktičnog razuma«. Ideje Kantove mogu biti ne znam kako duhovite, ali one napuštaju put naravnog i zdravog razuma te predstavljaju »velike korake izvan pravog puta«. Tko ide za tim da zakone mišljenja prošuplji, taj će pokopati svaku znanost i uništiti vrijednost svakome znanju. Zar se smije čovjek lišiti očijnjeg vida, da uzmogne bolje vidjeti? A još je nepametnije, svijetlo razuma potpuno ili djelomično ugasiti, da se uzmogne onda neka stvar bolje upoznati, jer veli sv. Pismo: ako li je dakle svjetlost, što je u tebi, tama, sama tama kolika će biti. (Mt. 6, 23). Bogu otuđena i neprijateljska znanost pokušala je rastumačiti pojam Boga i vjere time što je prirodnim pojavama i silama pripisala Božansku moć; ali trnje i drač ne rađa smokvama! Tako općenita, silna, uzvišena i vječna ideja ne raste iz tla basna i ljudske mašte; tu je može divlja trava jedino zaгуšiti. Istina je, u raznim periodama bila je ideja o Bogu i troskotom obrasla, ali radi toga ne smijemo samu ideju nazvati troskotom i baciti ju. Iako se nekad ideja o Bogu bila izrodila u mnogoboštvo, iako su poganski bogovi izgledali previše po ljudsku, ipak je svijest o Bogu kao takova uvijek ostala i neprestanim je dokazom njegove opstojnosti, jer se u tome čitav ljudski rod i njegova razumna narav, iz koje to uvjerenje proističe, nije mogao prevariti; nešto takova pretpostaviti bila bi najveća besmislica.

OSOBNI BOG JE ZAHTIJEV RAZUMA

Zakoni i sile čovječjeg umovanja neizbježno vode k Bogu. Osnovni zakon mišljenja glasi: nema ništa bez dovoljnog uzroka. Što je prolazno ne može imati dovoljnog uzroka u sebi. Stvari, koje sačinjavaju vasionu, jesu prolazne ili kontingentne. Stoga moramo vasioni potražiti dovoljan uzrok izvan nje u Biću neprolaznome. Radi prolaznosti vasiona dakle zaključuje zdravi razum, da postoji Biće neprolazno, Biće o sebi, Biće vječno kao dovoljan uzrok vasiona i svega, što se na njoj nalazi. Do toga zaključka nije došao samo kršćanski razum, uslijed nekakvih predrasuda, kako bi htjeli evolucionisti, panteisti i materijalisti, nego razum najbistrijeg filozofa poganskog svijeta Aristotela, koji je

dokazao, da je neprolazni uzrok prolazne vasione onaj prvi »Nepomični micatelj« t. j. Biće, koje od vijeka o sebi bivstvuje i sve drugo izvan sebe miče i ostvaruje. Za razum je neosporiva i očevidna ova istina: sigurno je, da nešto bivstvuje, radi toga mora nešto i od vijeka bivstvovati, inače bi se moralo smatrati, da je ono što bivstvuje samo sebe stvorilo, prije nego li je bivstvovalo, a takova šta je apsurdno zamišljati i tvrditi. Ljudski se dakle razum gvozdenom logikom po ljestvici prolaznih i slučajnih bića uzdiže do neprolaznog, nužnog, vječnog i neizmjernog bića: Boga. Istina je, da mi svojim tjelesnim očima Boga ne vidimo, ali koliko ima stvari, koje mi ne vidimo a one ipak opstojе i ne možemo ih nje-kati. Mi n. pr. ne vidimo tuđih misli i nakana, pa zar stoga one ne opstojе? Ni E i n s t e i n ne vidi svoje pameti, a ipak bi se uvrijedio, kad bi mu je neko zanijekao. Kemičar ne vidi atome, jone i elektrone, a ipak priznaje njihovo opstojanje, jer umovanjem iz poznatih činjenica zaključuje da ta najsitnija bića opstojе. Tako i nama o Bogu, koga sjetilima ne vidimo, govori priroda. Po prirodi se dižemo do Boga, te dok ne vidimo očima sjetila, upoznajemo ga i vidimo očima svoga razuma. Priroda je naime tako divno i tako strahovito djelo onog najvećeg i prvog umjetnika i graditelja. Tu je po srijedi matematička ili još bolje metafizička sigurnost. Ako ne možemo pojmiti kuću bez graditelja, uru bez urara, onda istom silom logike ne možemo zamisliti ni svemira bez njegovog svemožnog graditelja. I sam V o l t a i r e morao je priznati, kako je besmisleno pretpostavljati: *Que cette horloge marche et n'ait pas l'horloger*, da ova ura ide bez urara. Divno je kazao veliki N e w t o n : »Ova lijepa veza koja međusobno veže sunce, planete i komete, nije mogla nastati drukčije, nego mudrošću i voljom jednog premudrog i mogućeg Bića. Ovaj upravlja svime ne kao nekakova duša svijeta nego kao Gospodar svemira. I radi njegove vlasti zovemo ga Gospodin, Bog, Svevladalac. Opća raznolikost stvorenih stvari prilagođena svim vremenima i svim mjestima može nastati samo voljom i mudrošću jednog Bića, koje nužno opstoji.« Kao N e w t o n, tako o Bogu govori i znameniti fizičar I. P r e s c o t J o u l e : »Zatim sadimo iz područja planeta i svemira na površinu zemlje, i tu nalazimo veoma raznolike pojave, koje su u vezi sa izmjeničnim pretvaranjem žive sile u toplinu, i koje jasnim jezikom govore o mudrosti i dobročinskoj ruci velikog graditelja prirode.« Da, priroda je pismo Božje rodu ljudskomu, u kojemu Bog pripovijeda o svojoj svemogućnosti i mudrosti, o svome bivstvovanju. Stoga je nemoguće, da u tom pismu može stajati, da nema Boga, niti su prave i istinske prirodne znanosti mogle nešto takova u njemu čitati. Istraživanje stvari u prirodi, počev od zvijezda, što nad nama svemirom hrle, sve do pješčanog zrna na našoj zemlji, od sitne žive stanice i najmanjeg crvića sve do razumnog čovjeka i njegove savjesti, odakle izvire moralni zakon, upućuje nas svukuda na svemogućnost i mudrost Stvoritelja. Ta sve, što ovakovo istraživanje na temelju sigurnih podataka iznosi, jest samo novi

dokaz za Božju mudrost i njegovo bivstvovanje, pak se svaki vjerran kršćanin može od srca radovati napretku u istraživanju prirode. Stoga psalmista pozivlje sve stvorove, da hvale i slave Boga: »Nebo i zemlja, sunce i mjesec i sve zvijezde; vatra i voda, kiša i snijeg, bregovi i doline, bilje i drveće, potoci i rijeke i silno more — sva carstva prirode neka slave Božju moć, mudrost i dobrotu« (Dan. 3. 57-88). — Ateisti kažu: ne treba Boga, jer znanost može sve i bez Boga protumačiti. U tu svrhu navadaju, govore i pišu o vječnoj materiji, iz koje se sastoji vasiona; govore o raznim silama n. pr. toplini, koja je uzrok života, o privlačivosti i odbijanju, što ima biti uzrokom svakoga gibanja, o vječnoj evoluciji, po kojoj se iz nežive tvari stvara živo biće zvano protoplazma (prasluz). Ali što vrijedi ateistima sve to nabranjanje, kada ne mogu dokazati, da te sile od vječnosti opstojе? Bezbošci kažu, da su sile i gibanje od vijeka, ali time oni sebe hvataju u zamku prirodnih znanosti. Jer prirodne znanosti uče, da će gibanje u svijetu ipak jednom imati konac, a odatle slijedi, da je to gibanje moralo imati i svoj početak; dakle gibanje nije odvijeka, jer bi inače davno bilo prestalo. Odakle je dakle došlo to gibanje? Samo po sebi ne nastaje nikakovo gibanje. Stavimo jednu kuglu na zemlju, ona miruje, gdje smo je stavili, bez prekida, ako je tko ne udari. Stoga je i ona prva plinovita prakugla, koja mora jednom prestati, dobila uzrok svog bitisanja i prvi udarac od Bića izvan sebe, koje je vječno i ne će nikada prestati bitisati, kao što nikada nije ni počelo bitisati. Ne misli nitko, da je onu plinovitu kuglu, Bog, da tako reknemo, nogom udario. Ali velimo, da je Bog tu kuglu stvorio snabdjevenu svim onim raznovrsnim silama, koje su bile potrebite za njezin razvitak. Ti zakoni pak djeluju po uzornom redu te stalnim i nepromjenjivim fizičkim, geometrijskim i matematičkim zakonima, radi toga zahtijevaju prvo, vječno i neizmjerно inteligentno biće, koje nazivljemo Bog. Stoga je morao i poznati prirodoslovac, a inače skeptik, Du Bois Reymond priznati, da se bez Boga ne može rastumačiti ovih sedam zagonetki u prirodi:

1. narav stvari i sile;
2. postanak gibanja;
3. postanak života;
4. poredak u naravi, koji stalno pokazuje cilj i svršnost;
5. postanak mišljenja i govora;
6. postanak osjećanja i djelovanje svijesti;
7. slobodna volja.

Nepravde i zla na svijetu ne dokazuju, da nema Boga, nego da čovjek ima slobodnu volju, koju može zlorabiti i time činiti mnogo zla. Ali zato nije odgovoran Bog, nego čovjek. Naprotiv nepravde na svijetu dokazuju, da ima Bog, koji će svakome pravedno suditi. Uzrok činjenici, da ima ljudi, koji tvrdokorno niječu Boga nije razum, nego pokvarena volja. Ona

usiljava razum, da traži izlike, radi kojih bi mogao ne priznati Boga, ili da živi tako kao da Boga nema, prema riječima Tertulijana: »I to je vršak krivnje u onih, koji ne će da priznaju onoga, koga ne mogu zanijekati.« Makar dakle došle tisuće njih i uvjeravali, da nema osobnog Boga, neka slobodno poplave svijet debelim knjižurinama i tankim brošuricama, i neka mu navještaju, da nema Boga; sve je to pothvat kao da krtica podigne svoj zemni humak — kratorov i pod njim hoće da vatreno govori: Nema sunca — sunce ipak s neba neoslabljeno svijetli. Boga dakle nijekati ili ograničiti svijet istovjetovati s neograničenim Bogom protivni se isto tako primitivnom kao i logički školovanom ljudskom razumu, po onoj sv. Pisma: reče ludak u srcu svome, da nema Boga (Ps. XIII, 1). Komotno je zaista za ateiste kao i za njihove umno površne trabante i vikače postaviti se na nekakovo znanstveno stajnište bez pretpostavaka, ali da neko uzmožne prihvatiti stajnište, da nema Boga, potrebno mu je mnogo više pretpostavaka i mnogo više vjere nego li za samu vjeru u Boga. I najslobodnija znanost, primjećuje Buchberger, ne može dokazati, da nema Boga, ona može to samo tvrditi, a time ona tvrdi nešto, u što i sama ne vjeruje. I najokorjeliji bezbožnik ne može se osloboditi straha, da bi ipak mogao Bog i opstojati. On niječe i mrzi Boga, jer bi ga htio izbaciti iz svoga uma i svoga života. Stoga pravo kaže Robert A. Millikan, savremeni američki prirodoslovni istraživač: Onaj, koji niječe vjeru, nema zato nikakovog znanstvenog razloga. Koji veli, da ne može spojiti vjeru i znanstvenost, krivnja je na njemu samom. Dok smo prisiljeni priznati, da je naše znanje ograničeno, prisiljeni smo priznati jedno najviše Biće, jednu najvišu moć, začetnika našega bića i života, Stvoritelja ili zvali ga mi kako mu drago. Sa sigurnošću mogu to tvrditi, da bezvjerstvo nema nikakove znanstvene podloge.« Razum dakle traži i zahtijeva Boga kao prvo, vječno nestvoreno i ljudskom umu u bitnosti nedohvatno Biće. Dok naš um dokučuje i sa sigurnošću uviđa nužnost opstojnosti ili egzistencije Božje, dotle mu je nedohvatna neizmerna bitnost ili esencija Božja, jer ograničeni um ne može obuhvatiti neograničenu esenciju Božju, kao što kraća crta ne može pokriti dužu crtu. Bog, čiju esenciju bi mogao čovjek svojom pameću potpuno obuhvatiti, ne bi bio Bog. Stoga i vjera u istine, koje nadmašuju spoznajnu moć razuma, nije nerazložita, nego postulat razuma i njegove logike. Vjera je dakle u misterije razložita, a nerazložit je racionalizam, koji vjeru zabacuje. Filozofija zdravog razuma i vjera pružaju prijateljsku ruku jedna drugoj u nerazdruživo savezništvu, kaže veliki biskup Mahnić. Ako dakle Bog nešto objavi i posvjedoči svoju objavu nesumnjivim znakovima, dužan je čovjek objavu Božju usvojiti kao istinitu, ma kako sadržavala stvari, što nadvisuju našu umsku spoznajnu. Ista logika, koja traži od čovjeka, da priznade egzistenciju Božju, traži također od njega da nepokolebivo primi one istine i misterije, koje je Bog tijekom povijesti nedvojbeno objavio, jer je svjedočanstvo Božje

nepogriješivo.⁴ Stoga je nedavno novi ministar prosvijete u Francuskoj, Chevalier, naglasio ono, što je već Platon govorio: »Ne čovjek već Bog je norma svim stvarima«, da, Bog je jedino mogući temelj fizičkog i moralnog reda.

UZVIŠENOST BOGOSTOVLJA

Uporedo sa sviješću o Bogu ide također bogoštovlje, koje nije uvijek imalo iste forme, niti se uvijek jednako ispoljavalo. Kao što je razumljivo, ono se kod primitivnih naroda i neprosvijetljenih ljudi često puta ispoljavalo dosta nespretno, jer se djetinskim načinom obožavalo čovjeka, a Bog se opet zamišljao previše po ljudsku. Ali kod naroda i ljudi, koji su duhovno moralno i religijozno na visokom stupnju, uzdiže se bogoštovlje do neobične visine i uzvišenosti, koju čovjek inače ne postiže u tolikoj mjeri niti u svom mišljenju, niti u čuvstvovanju, niti u djelovanju. Kod ovakovog uzdizanja pameti i srca Bogu izgleda kao da čovjek svlači sa sebe sve zemaljsko i ljudsko, sve što je teško i slabo, a prenaša se u nadzemaljsku duhovnu sferu. Što ima uzvišenijeg od divnog slavljenja Boga u psalmima? Tko ne osjeća svu zanesenost okrunjenog pjesnika, kada on u psalmu 94 na koljena pada pred svemogućim i predobrim Stvoriteljem i u dubokoj poniznosti tepa dragom Bogu svoju zahvalnost? Ili kada pjesnik u psalmu 17 pjeva uzvišenu pjesan ljubavi svevišnjem Gospodu, koji je njegova snaga, njegova utjeha, njegov spasitelj, njegov pomoćnik, njegova nada, njegov branitelj i utočište njegova spasenja? Ili kad u psalmu 102 *D a v i d* sav zanešen pozivlje sva stvorenja, da proslave i da hvale uzdaju svemožnom Bogu? Ali vrhunac svoj postiže bogoštovlje u liturgiji sv. Crkve. Tu se kao u nekom žarištu sakuplja sve ono najljepše što je ikada iz dubina ljudske duše provrelo na ljubavi i zahvalnosti prema previšnjem Bogu. Ne postoji ništa na svijetu, što bi se moglo usporediti u ljepoti, uzvišenosti, dubini, sadržaju, snazi misli i čuvstava, molitvi i pjesmi — sa javnim bogoslužjem i sv. misom. Ali posebna značajna uzvišenost javnog bogoslužja ne sastoji se samo u tom, što je tu ljudskoga, nego u prvom redu i bitno u onom, što je tu Božanskoga. Božanski liturg Isus Krist, koji moli, žrtvuje se i žrtvuje, Božanski žrtveni svećenik i žrtveni dar, daje ovom bogoslužju uistinu božansku vrijednost i karakter.

Stoga lijepo veli liturgijski pisac *P a r s c h*: Liturgija je disanje mističnog tijela Kristova, ona je živo kolanje krvi u tom tijelu, ona je pritek životnih sokova iz loze na mladice. Liturgija je život skupnog organizma, naime sv. Crkve.« Zato Crkva naređuje svim vjernicima pod smrtni grijeh slušanje sv. mise u nedjelje i blagdane zapovjedne. Također je želja sv. Crkve, da vjernici ne samo privatno prisustvuju nego i aktivno i skupno sudjeluju, molitvom, pjevanjem i recitovanjem kod javnog bogoslužja, koje Crkva

⁴ Alfirević: Mahnićeva knjiga Života str. 157.

službeno obavlja u ime svih vjernika, što u naše doba na osobiti način promiče liturgijski pokret, koji i u hrvatskom narodu uspješno djeluje. Ideja dakle o osobnom Bogu duboko je ukorjenjena kod svih naroda, ona je zahtijev ljudskog razuma. Taj postulat ljudske duše i srca ispoljava se na osobit način u javnom bogoslužju. Stoga neka se Einstein i njegovi prijatelji u svojoj kobnoj zabludi, da svijet može biti i bez pojma o osobnom Bogu, sjete umnih riječi, koje jednom reče Lacordaire: »Bog je ovdje na zemlji najpopularnije Biće. Na sred polja, osloniv se težak na svoje ratilo, uzdiže oči k nebu te spominje svojoj djeci Božje ime prostim nekim ganućem kao što je prosta i nevina njegova duša. Siromašak ga zove, umirući ga zaziavlje, zlikovci ga se boje, poštenjak ga blagosivlje, kraljevi mu nuđaju svoje krune, vojske ga stavljaju na čelo svojih četa, pobjeda mu zahvaljuje, poraz traži u njemu utočište, narodi se njim oboružavaju protiv svojih silnika. Nema nikakova mjesta, nikakove dobe, nikakove prigode, gdje se nebi pomišljalo na Boga i ne bi se spominjalo njegovo sveto ime. To je ime, kojemu su se klanjali svi narodi, kojemu su uzdizali veličajne hramove, kojemu se posvećivalo svećenstvo, upravljale molitve. To je najveće, najsvetije, najmoćnije, najobjubljenije ime, koje čovječja usta mogu po milosti spominjati.«

Dr. Josip M. Carević